

Key words: *Ivan S. Nechuy-Levytsky, Ukrainian mythology, legend, fairy tale, god Hromovyk, goddess Zirnytsia, Indra.*

УДК 821.161.2 Нечуй-Левицький

Оксана КОЗУБ

ХУДОЖНІ ФУНКЦІЇ МІФОЛОГЕМИ СНУ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

У пропонованій статті проаналізовано елементи народної творчості, а саме міфологеми сну, визначено перелік функцій, які вона виконує у творах письменника. Тлумачення сновидінь дозволяє нам зрозуміти принцип творення нової концепції особистості героя та фактори зовнішнього впливу, що змусили саме таким чином передати внутрішні переживання та взаємодію чи суперечності зі світом.

Ключові слова: *віщій сон, віще значення, символ, концепція особистості.*

Постановка проблеми. Природа сну завжди цікавила людей. Учені впродовж століть намагалися вивчити причини і зрозуміти механізми снів, пропонуючи іноді фантастичні теорії. До них також зверталися письменники, як до засобу передачі дійсності та характерів своїх героїв, серед яких І. С. Нечуй-Левицький, принцип застосування сну котрого варто детальніше проаналізувати та зрозуміти природу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сам термін «міфологема» запозичений із психоаналізу К. Юнга, він став одиницею загальноновживаної наукової лексики наприкінці ХХ ст. — час, коли в гуманітарних науках суттєво збагатилися термінами системи, зважаючи на бурхливі події суспільно-культурного життя.

Міфологема має амбівалентну природу: це і міфологічний матеріал, і ґрунт для утворення нового матеріалу. Ця проблема так чи

інакше постає в працях К. Абрахама, О. Афанасьєва, Ю. Лотмана, Б. Малиновського, Е. Мелетинського. Та з'ясувати його в контексті художніх творів поки що не вдавалося чи, не випадало можливості, тому, ми вирішили вперше зробити цю спробу пояснення та тлумачення через призму кількох творів І. С. Нечуя-Левицького.

Мета статті – проінтерпретувати сон у прозі письменника як засіб розкриття внутрішнього стану героя та композиційний прийом.

Виклад основного матеріалу. Іван Семенович Нечуй-Левицький – письменник, теоретик, мислитель — виріс з ідей, сюжетів, тем і образів народної творчості. На фольклорі він учився чим і як служити народові, пізнав і глибоко усвідомив його інтереси, характер, мову. Уся його діяльність і десятки творів пронизані ідеєю взаємодії творчої особистості великого художника з народною творчістю.

В його доробку багато творів, герої яких бачать сни, а саме: «Гетьман Іван Виговський», «Дві московки», «Кайдашева сім'я», «Микола Джеря», «Хмари» та багато інших.

Сновидіння – це своєрідна подорож у володіння, де живуть наші нездійснені бажання і темні пристрасті, злети нашої душі й фантазії, божественне усвідомлення себе. Воно уможливує спілкування з підсвідомістю.

Очевидно, скільки існує людство, стільки і намагаються люди зрозуміти, що їм сниться. Науковий підхід до використання інформації, набутої в стані сну, запропонував Зигмунд Фрейд. Його ідея про сновидіння як реалізацію несвідомого бажання з'явилася 1895 року та була розглянута в величезній кількості досліджень. Зокрема, праці «Тлумачення сновидінь», «Психоаналіз дитинства», «Психоаналіз», «Психоаналітична теорія особистості». «Тлумачення сновидінь» стали джерельною базою нашої розвідки.

У повісті «Микола Джеря» головний персонаж як індивідуальність постає яскраво саме з чарівного, поетичного, навіть романтичного сну, який може приснитись людині зі здоровим внутрішнім єством. Цей сон несе в собі подвійне смислове навантаження. Все життя пам'ятатиме його Микола... *«про грушу, що була вкрита скляними листочками, і про птаха, який співав Нимидориним голосом тісно»*. Коло замкнулося. Не впіймав він чарівного птаха у своєму житті, що в народній уяві символізує долю, яку хотів впіймати герой, а вона золотим оперенням лише обпалалила руки, тож немає уже й Нимидори – всохла стара груша.

Дерево, спорохнявілий пеньок, від якого не пішло жодного паростка – це символ життя Миколи Джері «Все померло, й сліду не зосталось»...

Майстерним розкриттям внутрішнього стану Нимидори теж виступає сон. Для стражденної жінки він має пророче значення. Їй здалося, що вона горить на панському току в полум'ї, що коло неї Микола і небіжчик старий Джеря молотять огняні снопи, зі снопів сипляться не зерна, а іскри і падають на її лице, на груди, на очі. *Червона барва* – стан тривоги, передчуття біди, довгої розлуки; *небіжчик* – передвіщає більше лиха, сварку; *вогонь* – погана прикмета, буде з кимось сварка чи суперечка. Взагалі, це недобрий сон.

«Через тиждень Нимидорі знов приснився сон, ніби вона блукає з Миколою вночі по якомусь широкому степу. Все небо вкрите чорними хмарами. Надворі душно... Нимидорі стало страшно. По всьому небі, наче, літають огненні змії; все небо ніби тріскається од верху до самого низу і вздовж, і впоперек; а навкруги широкий без кінця степ: ніде не видно ні дерева, ні хатини. Коли це одразу перед ними зашуміла по камінні річка. Небо посередині проломилось, і звідтіл зійшло сонце серед неба. Вона побачила за річкою на горі пишаний садок, де між зеленими яблунами росло дерево з золотими яблуками, де на дереві шугали й співали райські птиці в золотому пір'ї, з золотими вінцями на головах, з навиними довгими хвостами. Вода шумить між камінням, підкидає вгору хвилі, а з каменя на камінь лежать хисткі кладочки. Микола пішов уперед і повів її за руку».

Як бачимо, горе, що спіткало Нимидору та її доньку – проявляється уві сні в образі чорних хмар, що віщують біду, страх, а в реальному житті це проявилось як осуд людей, зневага, смуток, туга, смерть Нимидори до приходу Миколи. Та «ясне сонце, золоті яблука» – прибуток, просвітлення, добро, ясне життя, хороша звістка, зміна в житті, успіх у справах, віра – як результат – повернення батька додому, хороше життя. На мій погляд, ріка – дорога в Потаїбиччя, а Райські кущі – світ.

Сон із повісті «Кайдашева сім'я» передає характер та становище старого Кайдаша, який ми і спробуємо розтлумачити, скориставшись словником народних символів та частково сонником Зигмунда Фрейда.

«Йому приснилось, ніби в хату серед ночі вбігла коза з червоними очима, з вогнем у роті, освітила огнем хату, вхопила в передні лапи кочергу й почала поратись коло печі та все клацала до його

червоними огняними зубами. Він хотів підвести руку та перехреститися, але руки стали неначе залізнi. А коза все крутилась коло печi, а далi почала танцювати, висолопивши язика на пiваршина. Дивиться Кайдаш на ту козу. З кози стала кобила з здоровою, як ночви, головою, з страшними червоними очима, з огняним язиком. Кайдаш закричав не своїм голосом. Сини повскакували з постелi й кинулись до батька. Мотря й Кайдашиха перестали сваритися i собi повставали. Карпо перекинув батька на бiк, i він тiльки тодi прокинувся й опам'ятався».

Ключовими увi снi є кiлька образiв-символiв. Коза – алегоричний образ. Кажуть: «Кози – то чортовi вiвцi. Та й уся подоба у них, як у чорта: i роги, i борода така, як у чорта. Тiльки, бажаючи розгледити її пiсля створення, чорт хотiв схопити її за хвiст, та ненароком видiрвав його». Коза – бiда, вона символiзує нечисть.

Вогонь за Фрейдом – символ пристрастi, дiтонародження та страху. I залежно вiд дiй, якi вiдбуваються з вогнем, та його носiя i здiйснюється тлумачення. Словник символiв трактує вогонь як символ духовної енергiї; перетворення i переродження; руйнiвної i водночас народжуючої сили; кохання, плiдючостi; багатства, щастя, сiмейного добробуту; сонця; зв'язку з небесним свiтом; роду; сили; очищення вiд зла; бога; потойбiчного свiту. У той же час вогонь є символом пекла, що ми простежуємо в контекстi сну Кайдаша.

Красивi та здоровi руки символiзують чоловiчу силу, дiяльність; працю людей; жертвоприношення, захист; пiдтримку; силу; внутрiшній свiт людини; заступництво, опiкунство; авторитет; владу; людські вiдносин, добробут. Зуби Фрейд тлумачить як певнi конфлiкти, котрих дуже боїться особа, що бачить їх увi снi.

Пiч – це символ материнського начала; чистого, духовного виношування плiду; святостi; непорушностi сiм'ї; неперервностi; символ святинi в хатi;

Кобила – це символ сонця i водночас потустороннього свiту; цикличного розвитку свiту; нестримних пристрастей та iнстинктiв; жiночого начала (кiнь, вiдповiдно, – чоловiчого); iнтуїтивного пiзнання; у слов'ян-язичникiв – символ смертi i воскресiння сонячного божества; багатства, могутностi; степу, швидкостi; волi; символ вiрностi, вiдданостi.

Фрейд зазначає, що коли ви бачите уві сні чужий язик, то сон обіцяє, що скоро ви станете причиною скандалу. Словник символів тлумачить язик двозначно. Це або символ слова, мудрості, або надмірної балакучості, залежності від суспільної думки.

Вірогідно, в образі кози постала Маруся Кайдашиха. Саме її боявся Омелько Кайдаш, саме вона була головою родини. У сновидінні носієм вогню виступає коза, тобто Маруся. Страх також є цілком зрозумілим, адже Омелько постійно боявся, що вона лятиме його. Проте, коза сама орудує біля печі кочергою, себто пекельна Кайдашиха є розпорядником, керівником та домінантою їхнього життя. Омелько хоче позбутися цього домінування (у сновидінні – перехреститися) проте його не слухаються руки. Очевидно, що чоловік боявся конфліктів з дружиною. Звичайно ж, його лякала така перспектива і він, будучи необмеженим свідомістю, починає кричати від страху. Можна також припустити, що Іван Нечуй-Левицький під час створення сну користувався загальноприйнятою народною символікою.

Надання сну віщого значення зустрічається у повісті «Бурлачка» при змалюванні образу Василини. Сон тут пророкує подальшу долю героїні. Їй сниться, що ніби на двох скрипках разом порвалися струни, а решето луснуло посередині, стало здоровим ротом, обліпленим мухами, й той рот проковтнув Лейбу, тільки його тонкі ноги задрігали. Цей епізод є наче передвісником зустрічі Василини з паном Ястшембським, який і зазнає невдачу з дівчиною.

Висновки. Письменник вдається до прийомів сну, утоми, зокрема. Це зумовлено передовсім новим типом концепції особистості. На передній план виходить стражденна, бунтівна (навіть агресивна), втомлена (аж до депресії) людина, життя якої перебуває повсякчас на межі, у трагічній суперечності із зовнішнім світом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Нечуй-Левицький І. Повісті та оповідання / І. Нечуй-Левицький. – К.: Наукова думка, 1986. – 640 с.
2. Фрейд З. Тлумачення сновидінь / З. Фрейд. – Focus Interactive, 2007. – 309 с.
3. Словник українських народних символів. – К.: Одісей, 2004. – 500 с.
4. Фрейд З. Психология бессознательного / З. Фрейд – М., 1989. – 400 с.

5. Жовновська Т. Сон як художній інтенціонал / Т. Жовновська // Проблеми сучасного літературознавства: Зб.наук.праць. – Вип.5. – Одеса:Маяк, 1999. – С.58-66.

Одержано редакцією 24.01.2014 р.

Прийнято до публікації 27.01.2014 р.

Анотація. *Козуб О. Художественные функции мифологемы сна в творчестве Ивана Нечуя-Левицкого. В предлагаемой статье рассмотрены и проанализированы элементы народного творчества, а именно мифологемы сна и перечень функций, которые она выполняет в произведениях писателя. Толкование сновидений позволяет нам понять принцип создания новой концепции личности героя и факторы внешнего воздействия, заставившие именно таким образом передать внутренние переживания и взаимодействие или противоречия с миром.*

Ключевые слова: вещий сон, вещее значение, символ, концепция личности.

Summary. *Kozub O. Artistic features myths sleep in the work Ivana Nechui-Levitsky. In this article we reviewed and analyzed the elements national creativity, namely the myths of sleep and the list of the functions that it performs in the works of the writer. The interpretation of dreams allows us to understand the principle of creating a new concept of the hero's personality and external influences that forced this way to convey the inner experiences and the interaction or conflict with the world.*

Key words: prophetic dream, prophetic significance, symbol, conception of personality.